

RODNA OSETLJIVOST U AKADEMSKOM PROSTORU: ISTRAŽIVANJE STAVOVA PREMA RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI NA UNIVERZITETU U BEOGRADU⁴

Sažetak

U radu se prikazuju rezultati istraživanja stavova prema rodnoj ravnopravnosti u sistemu visokoškolskog obrazovanja u Srbiji u okviru projekta *Politike rodne ravnopravnosti: obrazovanje kao pokazatelj rodne ravnopravnosti u Srbiji*. Na osnovu posebno konstruisanog upitnika, prema ciljevima istraživanja, ispitivani su stavovi studentske i nastavničke populacije oba pola o profesionalnim ulogama, porodičnim i partnerskim odnosima, ulogama u javnoj delatnosti, odnos prema feminizmu, kao i prototipske slike rodničkih karakteristika. Rezultati analize upućuju na to da su u našoj akademskoj sredini još uvek prisutni stereotipi u pogledu rodničkih uloga, da ih podržavaju i žene i muškarci, ali ono što zaslužuje posebnu pažnju jeste to da se stereotipne i tradicionalne rodne uloge u većoj meri registruju u mlađoj nego u starijoj generaciji.

Ključne reči: stavovi, visokoškolsko obrazovanje, rodna ravnopravnost, polne/rodne razlike

Akademski sredina, kao nosilac celokupnog sistema visokoškolskog obrazovanja i naučno-istraživačkog rada u svakoj zajednici, ima privilegovano

-
- 1 Profesorka, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka. E-mail: tamdzam@eunet.rs
  - 2 Profesorka, Univerzitet u Beogradu – Fakultet veterinarske medicine. E-mail: dragana@vet.bg.ac.rs
  - 3 Profesorka, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka. E-mail: dasa.duhacek@fpn.bg.ac.rs
  - 4 Ovaj tekst je deo istraživačkog projekta *Politike rodne ravnopravnosti: obrazovanje kao pokazatelj rodne ravnopravnosti*; projekat (159011) podržava Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije. Tekst primljen 01. novembra 2010. godine.

mesto u složenom procesu formiranja stavova budućih generacija, zbog čega akademska javnost ima i posebnu odgovornost.

Predmet ove studije predstavlja ispitivanje *stavova* prema rodnim ulogama i rodnoj ravnopravnosti, i to stavova onih koji nose i predstavljaju jedan značajan segment visokoškolskog obrazovanja u Srbiji. Naime, ovim istraživanjem, koje je sprovedeno među studentima/kinjama i nastavnicama/ima na pojedinim grupama beogradskog Univerziteta, naznačene su karakteristike kao i razlike u stavovima prema problemima rodnih uloga i pitanjima rodne ravnopravnosti.⁵ Na taj način rezultati ovog istraživanja daju doprinos na jednom od ključnih mesta gde se ukrštaju dva važna strateška cilja Srbije, jedan je unapređenje rodne ravnopravnosti i drugi je jačanje uloge obrazovanja uopšte, a posebno visokoškolskog obrazovanja i naučno-istraživačkog rada.

U brojnim zvaničnim dokumentima, zakonima i strategijama, na koje se Srbija poziva u poslednjoj deceniji,⁶ naglašava se značaj obrazovanja za njen celokupan razvoj, ali se na zaključke tih dokumenata politička praksa retko oslanja. U pojedinačnim istraživanjima, koja su nedavno sprovedena (Baćević et al, 2010; Stjepanović-Zaharijevski, D. et al, 2010; Đorić, G. et al, 2010), zaključeno je da su u Srbiji obrazovni materijali i programi anahroni, diskriminatorni i da doprinose stereotipizaciji rodnih uloga. Ovo se posebno odnosi na univerzitetske programe, koji su rodno neosetljivi i sadržinski, kao i u pogledu jezika.

Istraživanje, koje je obuhvatilo analizu obrazovnog materijala iz socioloških disciplina na četiri grupacije fakulteta beogradskog Univerziteta (društvenih i humanističkih nauka, prirodnih nauka, medicinskih nauka i tehničko-tehnoloških nauka), pokazalo je da je skoro 90% ispitanog materija neprihvatljivo s aspekta rodne osetljivosti i odsustva rodno osetljivog jezika, da su prikazi rodnih uloga stereotipni i da se oslanjaju na tradicionalne patrijarhalne paradigme. Pored primetnog odsustva savremene literature, u obrazovnom materijalu se ne neguje kritički pristup, postoji zastarela stroga disciplinarna podeljenost, uz retke primere dobre prakse (Baćević et al., 2010).

Istraživanja u okviru prostora zemalja Evropske unije pokazala su da je jedan od glavnih faktora rizika za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u aka-

---

5 Ovo istraživanje predstavlja nastavak rada čiji su rezultati, posle završetka prve faze, delimično već objavljavani, Džamonja-Ignjatović, T., Žegarac, N., Popović, D., Duhaček, D., (2009): Istraživanje stavova prema rodnoj ravnopravnosti u sistemu visokoškolskog obrazovanja, *Godišnjak FPN*, III/3, 695–709.

6 Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW, 1979); Pekinška deklaracija, 1995; Zakon o rodnoj ravnopravnosti Republike Srbije (2009), Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti Republike Srbije, itd.

demskom prostoru postojanje rodni predrasuda i stereotipa, što ukazuje na potrebu rodne senzitivizacije sadržaja i metoda, uz ostale faktore, kao što su *neprijateljsko okruženje* za žene i nedostatak uzora (*role models*), odnosno prisustva malog broja žena na visokim akademskim pozicijama (Cacace, 2009).

Ovo ukazuje na potrebu za dubljom i sveobuhvatnom analizom akademskog prostora u Srbiji, s aspekta rodne senzitivizacije i uklanjanja rodni stereotipa, ne samo u cilju stvaranja prijateljskog i podsticajnog okruženja u kome će i žene moći da se profesionalno ostvare, već i zato da bi društvo kao celina najzad u potpunosti moglo da iskoristi sve svoje bogate ljudske resurse.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Predmet i ciljevi istraživanja

U sklopu ove studije, koja predstavlja ispitivanje stavova prema rodni ulogama i rodnoj ravnopravnosti, opšti cilj istraživanja je bio da se utvrde karakteristike i specifične razlike stavova prema pitanjima roda i rodne ravnopravnosti studenata/kinja i nastavnika/ca iz različiti grupa beogradskog Univerziteta u odnosu na polne razlike ispitanika, status na Univerzitetu (student/kinja–nastavnik/ca) i studijsku grupu (društvene, prirodne, tehničke i medicinske nauke). Iz toga sledi nekoliko specifičnih ciljeva:

Ispitivanje stavova prema rodni ulogama koje su klasifikovane u nekoliko tematskih oblasti vezanih za domen profesije, porodičnog života, partnerskih odnosa, učešće u javnoj sferi. Obuhvaćene su sledeće oblasti ispoljavanja stavova:

- *Profesionalne uloge* posmatraju se kroz profesionalnu motivaciju, doživljaj profesionalni sposobnosti i uspeha u obavljanja posla, statusa i mogućnosti napredovanja u karijeri;
- *Porodične uloge* i obaveze uključuju roditeljstvo, funkcije nege i brige za članove porodice, obavljanje kućni poslova, materijalno obezbeđenje porodice i usklađivanje profesionalni i porodični obaveza;
- *Partnerske uloge i odnosi* obuhvataju pitanja moći i dominacije, inicijative, zaštite, značaja fizičkog izgleda u relacijama;
- *Javna sfera* obuhvata učešće u politici, nauci, zdravstvu, prosveti.

Ispitivanje stavova prema feminizmu koji se reflektuje kroz odnos prema feminističkom pokretu i ličnim osobenostima pripadnica ovog pokreta.

Ispitivanje razlika u preferenciji karakteristika ličnosti i ponašanja muškaraca i žena. U okviru tog cilja, bilo je zanimljivo ispitati atribucije (pripisivanje određenih karakteristika) koje karakterišu tipičnu (prototipsku) sliku o poželjnim, odnosno nepoželjnim karakteristikama ličnosti i ponašanja muškaraca i žena, zatim specifične razlike između ove dve prototipske slike, kao i razlike u načinu na koji ispitanici percipiraju attribute sopstvenog, odnosno suprotnog pola.

Uzorak

Istraživanjem je obuhvaćen uzorak od 390 studenata/kinja i 105 nastavnika/ca svih nivoa nastavnih zvanja, sa 7 fakulteta koji predstavljaju sve četiri naučne grupe beogradskog Univerziteta:

- Društveno/humanističke nauke – Odeljenje za socijalnu politiku i socijalni rad sa Fakulteta političkih nauka i Odeljenje za psihologiju Filozofskog fakulteta (ukupno 117 studenata/kinja i 40 nastavnika/ca).
- Tehničke nauke – Mašinski i Arhitektonski fakultet (ukupno 115 studenata/kinja i 30 nastavnika/ca).
- Medicinske nauke – Veterinarski fakultet (ukupno 96 studenata/kinja i 17 nastavnika/ca).
- Prirodne nauke – Biološki fakultet i Fizički fakultet (ukupno 62 studenata/kinja i 18 nastavnika/ca).

Pored toga što odabir pojedinih fakulteta reprezentuje svaku od izabranih oblasti, izbor odgovara i specifičnoj polnoj distribuciji studentske populacije na ovim fakultetima. U tabeli 1 prikazana je distribucija polne zastupljenosti po fakultetima iz koje se uočava da u grupi društvenih nauka postoji izrazita prevalenca ženskog pola na oba odeljenja, u grupi tehničkih nauka dominira muški pol na Mašinstvu, dok na Arhitekturi preovladava ženski pol. U oblasti medicinskih nauka, ali samo na Veterinarskom fakultetu, postoji brojčana dominacija muškog pola, dok je u oblasti prirodnih nauka, prvenstveno na Biologiji, obrnut slučaj. Konačno, u ukupnom uzorku odnos muškog i ženskog pola je približno ujednačen (59,7% studentkinja prema 40,3% studenata). Studenti/kinje su bili/e prosečnog uzrasta 20,29 godina (SD=2.09), a prosečna ocena tokom dosadašnjih studija za ukupan uzorak je 8,07 (raspon srednje ocene od 6 do 9,71).

Tabela 1. Prikaz strukture uzorka studenata i nastavnika prema fakultetima i polu

Fakultet	Ukupno		muški pol		ženski pol	
	N studenti	N nastavnici	N studenti	N Nastavnici	N studentkinje	N nastavnice
Socijalni rad	64	25	9 14,1%	14 56%	55 85,9%	11 44%
Psihologija	53	15	8 15,1%	9 60%	45 84,9%	6 40%
Veterina	96	17	65 67,7%	13 56,5%	31 32,3%	10 43,5%
Arhitektura	75	23	26 34,7%	7 41,2%	49 65,3%	10 58,8%
Mašinstvo	40	7	35 87,5%	7 100%	5 12,5%	0 0%
Biologija i Fizika	62	18	14 22,6%	9 50%	48 77,4%	9 50%
Ukupno	390	105	157 40,26%	59 56,2%	233 59,74%	46 43,8%

* Procenti se odnose na strukturu grupe studenata ili nastavnika prema polu

U uzorku nastavnika/ca polna distribucija je uglavnom ravnomerna, kako na pojedinim fakultetima (osim na Mašinskom fakultetu, gde je značajna dominacija muškog pola prisutna u oba uzorka) tako i u ukupnom uzorku. Prosečna starost nastavnika/ca iznosila je $M=47$ godina (u rasponu od 26 do 64 godine). U uzorku je bilo 5 saradnika/ca u nastavi (4,8%), 21 asistent/kinja (20%), 24 docenta/kinja (22,9%), 30 vanrednih (28,6%) i 25 (23,8%) redovnih profesora/ki, tako da su sva zvanja relativno ravnomerno zastupljena. Kada se posmatra zastupljenost polova na rukovodećim pozicijama na fakultetu, takođe nema značajne razlike u polnoj strukturi.

Instrumenti procene

Podaci su prikupljeni pomoću posebno konstruisanog upitnika koji se sastojao iz 63 ajtema grupisanih u tematske celine koje odgovaraju ciljevima istraživanja. Prvi deo (5 ajtema) odnosio se na osnovne socio-demografske podatke relevantne za predmet ove studije. Drugi deo upitnika je u formi skale procene, kojim se ispituju stavovi ispitanika/ca prema rodnim karakteristikama i ulogama vezanim za domen profesije, porodičnog života, partnerskih odnosa, učešća u javnoj sferi i feminizmu (41 ajtem). Skala za procenu stavova je 5-stepena, Likertovog tipa (ocene se izražavaju na skali od 1-, u potpunosti se ne slažem,

do 5-, u potpunosti se slažem). Treći deo upitnika za ispitivanje rodnih karakteristika dat je u formi liste parova prideva za koji su se ispitanici opredeljivali metodom prisilnog izbora. Navedeni atributi predstavljali su pozitivne (9 parova), odnosno negativne (8 parova) karakteristike, na kojima su ispitanici/e izražavali preferenciju rodnih atributa, birajući jednu od dve ponuđene poželjne, odnosno nepoželjne karakteristike. Na taj način vršen je prinudni izbor za koji se pretpostavlja da je umanjio mogućnost stereotipnog odgovaranja.

Metode obrade

Statistička obrada podataka rađena je u SPSS-17 programu⁷. Pored deskriptivnih statističkih pokazatelja (frekvencije, procenti, aritmetičke sredine, standardne devijacije), značajnost razlika među grupama je ispitivana analizom varijanse i t-testom. S obzirom na kategorijalnu prirodu varijabli, koje se odnose na atribute koji se pripisuju polovima, primenjena je neparametrijska analiza koja je uključivala hi-kvadrat test.

REZULTATI

S obzirom na predmet ove studije koji se odnosi na ispitivanje stavova prema rodnim ulogama i rodnoj ravnopravnosti u sistemu visokoškolskog obrazovanja, svi podaci su posmatrani u odnosu na razlike u stavovima i preferencijama između ispitanika muškog i ženskog pola. Takođe su nas zanimale generacijske razlike u odnosu prema ovoj temi, pa su poređenja vršena i između studenata/kinja i nastavnika/ca. Zbog ograničenog obima prikaza, u radu će biti navedeni samo oni podaci koji se bitno razlikuju kod studenata/kinja i nastavnika/ca. Konačno, profesionalna opredeljenja za različita naučna područja nisu rodno nezavisna, ali bi prikaz ovih rezultata prevazilazio adekvatan obim rada, zbog čega će se samo jedan deo rezultata baviti ovim specifičnostima.

Profesionalna delatnost

U oblasti profesionalnog delovanja, interesovale su nas razlike između muškog i ženskog pola u odnosu na motivaciju za izbor profesije, atribuciju profesionalnih sposobnosti i uspeha u poslu oba pola, kao i odnos ove dve komponente. Konačno, zanimljivo je bilo ispitati i razlike percepcije uspešnosti u samom nastavnom zanimanju, kao i rukovođenju.

---

7 Autorke duguju veliku zahvalnost psihologu Marku Milanoviću na stručnoj pomoći u statističkoj obradi podataka.

Za potrebe ovog prikaza nećemo se baviti razlikama između grupa fakulteta, iako su neke razlike na motivacionim varijablama značajne. Očekivano je da se u grupi humanističkih nauka motiv za izbor studija povezuje sa komunikacijom sa ljudima i željom za pružanjem pomoći drugima, dok se u oblasti tehničkih nauka izdvaja mogućnost dobre zarade i lakšeg nalaženja posla. Međutim, fokus rezultata usmerićemo isključivo na sličnosti i razlike između polova u motivima za izbor budućeg zanimanja. U tabeli 2 navedeni su oni motivi koji su svim studentima/kinjama podjednako važni.

Tabela 2. Motivacija za studiranje koja je jednaka za oba pola

Motivi	AS	SD
Mogućnost komunikacije sa ljudima	3,38	1,22
Mogućnost napredovanja u karijeri	3,78	1,06
Status zanimanja u društvu	3,14	1,25
Mogućnost doprinosa društvu	3,44	1,25
Fleksibilno radno vreme	2,66	1,28

*AS = aritmetička sredina odgovora na skali od 1 do 5;
SD = standardna devijacija

I na uzorku studenata i na uzorku studentkinja kao najznačajniji motiv izdvaja se zanimljivost tema i sadržaja posla, a zatim, kao drugi po važnosti, slede dinamičnost posla, mogućnost napredovanja u karijeri i mogućnost da se pomaže drugima. Na trećem mestu su „pragmatični“ motivi, poput mogućnosti dobre zarade i zapošljavanja. Kao najmanje značajan motiv za studiranje i kod muškaraca i žena je porodična tradicija.

Tabela 3.
Razlika u motivaciji za studiranje u zavisnosti od pola

Motivi	Žene		Muškarci		F	df efekta	df greške	sig.	η^2
	AS	SD	AS	SD					
Mogućnost dobre zarade	2,59	1,07	3,32	1,17	40,62	1	387	.000	.11
Mogućnost zapošljavanja	3,04	1,13	3,45	1,15	11,66	1	387	.001	.03
Zanimljivost tema i sadržaja posla	4,61	.67	4,19	1,00	24,00	1	388	.000	.06
Mogućnost da se pomaže drugima	4,08	1,02	3,67	1,18	13,13	1	387	.000	.03
Dinamičnost posla	4,00	.91	3,77	.99	5,54	1	387	.019	.01
Porodična tradicija	1,53	1,00	1,81	1,07	5,77	1	388	.017	.01

Što se tiče polnih razlika (tabela 3), uočava se da je za osobe ženskog pola u odnosu na muške ispitanike važnija zanimljivost tema i sadržaja posla, mogućnost da se pomaže drugima i dinamičnost posla, dok je za muškarce važnija mogućnost dobre zarade, mogućnost zapošljavanja i porodične tradicije. Ipak, ove razlike su relativno slabog intenziteta, pri čemu najveće razlike između muškaraca i žena postoje u pogledu značaja koji pridaju mogućnosti dobre zarade.

Utvrđene su i neke specifične razlike između uzorka studenata/kinja i nastavnika/ca. Nastavnici u celini manje ističu značaj mogućnosti dobre zarade i zapošljavanja ($M = 2,37$, $SD = 1,17$) kao motiva koji ih je opredelio za profesiju, s tim da nastavnice još manje vrednuju značaj ovog motiva ($M_{\text{ž}}=1,39$, $M_{\text{m}}=1,76$, $F(1,101,90)=4,99$, $p<.05$).

Rezultati ispitivanja uverenja studenata/kinja i nastavnika/ca o sposobnostima polova za obavljanje profesije i opažanje polnih razlika u ostvarivanju profesionalne karijere u odnosu na polnu pripadnost ispitanika/ca pokazuju da između studenata i studentkinja postoji razlika i kada posmatramo procenu sposobnosti, $F(1,387) = 158,24$, $p<.01$ pri čemu $\eta^2=.29$, i kada posmatramo procenu uspešnosti $F(1,387) = 50,69$, $p<.01$, pri čemu je $\eta^2=.12$. Pri tome, studentkinje daju blagu prednost ženama u odnosu na sposobnost za obavljanje profesije ($M=3,24$, $SD=.64$), dok muškarci značajno više favorizuju sposobnosti svog pola ($M=2,29$, $SD=.85$). Međutim, stanje je drugačije kod procene uspešnosti, jer i žene ($M=2,86$, $SD=.90$) i muškarci ($M=2,19$, $SD=.89$) veći uspeh u poslu pripisuju muškarcima.

U percepciji uspeha na poslu postoji razlika između studentkinja i nastavnica $F(1,227)=7,38$, $p<.01$, pri čemu nastavnice smatraju da su muškarci uspešniji ($M=2,47$, $SD=.69$). S druge strane, studenti u većoj meri smatraju da su muškarci uglavnom sposobniji za obavljanje profesije za koju se školuju ($M=2,29$, $SD=.85$), nego starije kolege ($M=2,91$, $SD=.38$).

Ispitivanje razlika u stavovima između polova u odnosu na profesionalni status i uspeh vršeno je na 5-stepenoj skali procene, gde su izabrane tvrdnje imale različito orijentisano značenje kako bi se izbeglo automatizovano odgovaranje ili favorizovanje jednog pola formulacijom tvrdnje.

Na celokupnom uzorku ispitanici/ce se uglavnom ne slažu sa tvrdnjom da *Profesori imaju veći ugled kao predavači nego profesorke*, pri čemu nema razlike prema polu ispitanika/ca. Sa tvrdnjom da su *Žene uspešniji rukovodioci* takođe se ispitanici/e iz svih kategorija uzorka ne slažu, ali se ovde javljaju polne razlike u tom smislu što se muškarci u većoj meri ne slažu ($M=2,20$, $SD= 1.00$) u odnosu na ispitanice ($M=2,90$, $SD=.96$), $F(1,492)=25,88$, $p<.01$. Konačno, u stavu da *Žene imaju iste mogućnosti za napredovanje kao i muškarci*, studentska populacija oba pola se, generalno gledano, u većoj meri slaže

sa ovom tvrdnjom u odnosu na nastavnike i nastavnice koji/e su u proseku neodlučni/e ($M=2,98$, $SD= 1.00$).

Porodične uloge

U ovom delu su prikazani rezultati o stavovima u odnosu na neke uobičajene porodične uloge. Tvrdnje u pogledu kojih su ispitanici oba pola saglasni odnose se na ulogu nege u porodici, *Otac ne može uspešno da zameni majku u brizi oko dece*, ali postoje generacijske razlike između studenata/kinja koji su sa tim saglasni ($M=3,13$, $SD=1.27$) i profesora/ki koji se sa tim blago ne slažu ($M=2,81$, $SD=1.20$). Tvrdnja koja se odnosi na finansijsku ulogu u porodici (*Kada žena zarađuje više od muža, to stvara probleme u njihovim odnosima*) izražava umerenu nesaglasnost kod studenata oba pola ($M=2,86$, $SD=1.16$) a posebno je izražena kod nastavnica ($M=2,27$, $SD=.96$). Druga tvrdnja povezana sa finansijskom ulogom (*Muškarac je prvenstveno taj koji treba da materijalno obezbedi svoju porodicu*) takođe izražava nesaglasnost nastavnika i nastavnica ($M=2,37$, $SD=1.05$) i studentkinja ($M=2,37$, $SD=1.08$), dok su studenti neodlučni ($M=3,02$, $SD=1.08$), $F(1,354)=39,38$, $p<.0$, $\eta^2=.10$.

Tabela 4. Polne razlike u stavovima prema porodičnim ulogama na celokupnom uzorku

	Žene		Muškarci		F	df efekta	df greške	sig.	η^2
	AS	SD	AS	SD					
U redu je da muškarac stavlja karijeru ispred porodičnih obaveza.	1,85	.82	2,20	1.00	19,23	1	492	.000	.04
Žena ne treba da zapostavlja kućne poslove zbog svoje karijere.	2,90	1.16	3,28	1.21	12,78	1	492	.000	.03
Muškarac treba podjednako da učestvuje u obavljanju kućnih poslova.	4,23	.90	3,65	1.11	41,77	1	492	.000	.08

Tabela 4 prikazuje neke razlike među polovima u stavovima prema porodičnim obavezama i njihovim usklađivanjem sa karijerom. Svi ispitanici/e se pretežno ne slažu da je u redu da muškarci daju prednost karijeri u odnosu na porodicu, ali se žene u većoj meri ne slažu sa ovom tvrdnjom od muškaraca. Nasuprot tome, žene su generalno neodlučne u vezi tvrdnje da *Žena ne treba da zapostavlja kućne poslove zbog svoje karijere*, dok se muškarci blago slažu sa ovom tvrdnjom. Konačno, svi/e ispitanici/e slažu se da *Muškarac treba podjed-*

nako da učestvuje u obavljanju kućnih poslova, ali se žene u mnogo većoj meri slažu sa tim nego muškarci.

Sa tvrdnjom koja implicira stav nejednakosti roditeljskih autoriteta (*Otac treba da bude veći autoritet za decu od majke*) svi/e ispitanici/e se pretežno ne slažu, a postoji samo razlika u stepenu neslaganja. Studenti muškog pola su najambivalentniji ($M=2,91$, $SD=1,09$) prema prihvatanju dominacije autoriteta oca kod dece u odnosu na ostale ispitanike/ce koji/e jasnije odbacuju roditeljski disbalans moći ($M=2,00$, $SD=.88$).

Partnerske uloge i odnosi

Značajna oblast za ispitivanje polnih razlika u stavovima je i oblast partnerskih uloga i odnosa. U tom pogledu, sličnosti stavova muškaraca i žena se ispoljavaju u preferenciji izvesnih „nejednakosti“. Generalno se svi ispitanici u određenoj meri slažu sa tvrdnjom da *Muškarac treba da bude zaštitnik ženi*. Nastavnici oba pola se u manjoj meri slažu sa ovom tvrdnjom ($M=3,34$, $SD=1,09$) u odnosu na studente ($M=4,01$, $SD=1,00$) i studentkinje ($M=3,83$, $SD=1,01$), $F(1,354)=4,68$, $p<.05$. Druga, „poželjna nejednakost“ ispoljena je na stavu da *Zaista ne izgleda lepo kada je žena viša od muškarca*. Na ovoj tvrdnji ne postoje polne razlike, ali postoje razlike u odnosu na status ispitanika. Dok se studenti generalno umereno slažu sa ovom tvrdnjom ($M=3,34$, $SD=1,09$), nastavnici oba pola se uglavnom ne slažu sa ovom tvrdnjom ($M=2,69$, $SD=1,07$).

Tabela 5. Polne razlike u stavovima prema partnerskim ulogama i odnosima

	Žene		Muškarci		F	df efekta	df greške	sig.	η^2
	AS	SD	AS	SD					
Žena koja ima veću inicijativu u partnerskim odnosima deluje agresivno	2,54	.98	2,80	1.12	7,81	1	492	.005	.02
Žene treba da stavljaju potrebe drugih članova porodice ispred ličnih	2,07	.76	2,38	.96	15,49	1	491	.000	.03
Za partnersko nasilje su podjednako odgovorna oba partnera	2,78	1.28	3,27	1.18	18,56	1	491	.000	.04
Za ženu treba da bude važnije kako izgleda nego za muškarca	2,46	1.09	2,93	1.19	20,85	1	492	.000	.04

Polne razlike ispoljavaju se na grupi stavova prikazanim u tabeli 5. I muškarci i žene se ne slažu sa tvrdnjom da *Žena koja ima veću inicijativu u partnerskim odnosima deluje agresivno*, kao i da *Žene treba da stavljaju potrebe drugih članova porodice ispred ličnih*, ali muškarci ispoljavaju manji stepen nesaglasnosti. Značajan rezultat je da postoji razlika među polovima u percepciji *jednake odgovornosti za nasilje u porodici*. Ovde su stavovi muškaraca i žena orijentisani ka suprotnim polovima. Dok se muškarci umereno slažu sa ovom tvrdnjom, žene se umereno ne slažu. Konačno, dok se žene uglavnom ne slažu sa tvrdnjom da za ženu treba da bude važnije kako izgleda nego za muškarce, muškarci su po tom pitanju neodlučni.

Uloge u javnoj delatnosti

Stavovi u pogledu rodni uloga i ravnopravnog učešća u sferi javnih delatnosti, kao i do sada, grupišu se u one oko kojih postoji generalna saglasnost ispitanika/ca oba pola, i onih stavova u pogledu kojih postoje razlike.

U sferi bavljenja naukom, generalno svi/e ispitanici/e se slažu sa stavom da nema rodni razlika u naučnim kompetencijama dva pola. Razlike se ispoljavaju samo u intenzitetu neslaganja sa tvrdnjom *Muškarci imaju više smisla za bavljenje naukom*. Dok se studentkinje ($M=2,13$, $SD=1.52$) u većoj meri ne slažu sa ovom tvrdnjom u odnosu na studente ($M=2,67$, $SD=1.52$), zanimljivo je da je ovaj odnos obrnut kod nastavnog osoblja, gde se nastavnici ($M=1,59$, $SD=.65$) izraženije ne slažu sa ovom tvrdnjom nego nastavnice ($M=2,15$, $SD=1.06$).

Na stavu prema učešću u prosvetnoj delatnosti, ali vezanoj za mlađe uzraste dece gde se više ispoljava i vaspitno-negujući karakter posla (*Više bih voleo/la da moja deca imaju učiteljicu, nego učitelja*), izraženo je ravnopravno prihvatanje oba pola na celokupnom uzorku. Razlike se ispoljavaju samo u intenzitetu stava, tako što su studenti uglavnom neopredeljeni ($M=3,01$, $SD=.96$), a studentkinje se umereno ne slažu sa ovom tvrdnjom ($M=2,43$, $SD=.96$), $F(1,354)=30,37$, $p<.01$, a nastavnici ($M=2,20$, $SD=.86$) su se u većoj meri ne slažu sa ovom tvrdnjom u odnosu na nastavnice ($M=2,75$, $SD=1.03$), $F(1,354)=30,37$, $p<.01$. Dakle, sa generacijskim promenama, menja se stav kod različitih polova u odnosu na ovu temu.

Tabela 6. Polne razlike u stavovima prema ulogama u javnoj sferi

	Žene		Muškarci		F	df efekta	df greške	sig.	η^2
	AS	SD	AS	SD					
Sigurnije bih se osećao/la da me operiše hirurg muškarac, nego žena	2,15	1.02	2,70	1.28	28,12	1	492	.000	.05
U svetu bi bilo manje problema da ima više žena u politici	3,08	1.01	2,56	1.08	29,89	1	492	.000	.06

Polne razlike se uočavaju na tvrdnjama prikazanim u tabeli 6. Iz podataka vidimo da ispitanici uglavnom iskazuju ujednačeno poverenje u kompetentnost oba pola u okviru lekarske profesije, pri čemu je kod žena taj stav izraženiji. Takođe, postoje razlike prema polu u stavovima prema sferi bavljenja politikom, gde su muškarci manje skloni da daju prednost ženama, dok su žene uglavnom neodlučne.

Stavovi prema feminizmu

Kada su u pitanju stavovi prema feminizmu i pripadnicima/ama ovog pokreta, ispitanici/e iz celokupnog uzorka se slažu sa tvrdnjom da su *Feministkinje samosvesnije od drugih žena* ($M=2,80$, $SD=1.00$), a ne slažu se sa negativnim stavovima prema njima (npr. njihovoj homoseksualnosti ili fizičkoj neprivlačnosti), pri čemu nastavnici/e generalno imaju pozitivniji odnos prema feminističkom pokretu u odnosu na studente. To u većoj meri važi za nastavnice ($M=1,71$, $SD=.56$) u odnosu na nastavnike ($M=2,28$, $SD=2.77$), $F(1,103)=18,06$, $p<.01$.

Tabela 7. Polne razlike u stavovima prema feminizmu

	Žene		Muškarci		F	df efekta	df greške	sig.	η^2
	AS	SD	AS	SD					
Feministkinje su agresivnije od drugih žena	3,00	1.01	3,47	.96	26,84	1	492	.000	.05
Feminizam nije ozbiljan društveni pokret	2,46	.89	2,90	1.05	26,50	1	491	.000	.05

Postoji razlika u zavisnosti od pola ispitanika/ca (tabela 7) u odnosu prema stavu o agresivnosti feministkinja, pri čemu ih muškarci opažaju kao agresivnije u odnosu na ženski deo uzorka. Takođe, postoje polne razlike prema feminizmu kao društvenom pokretu, pri čemu se žene delimično ne slažu sa stavom da to nije „ozbiljan“ pokret, dok su muškarci u proseku neodlučni.

Atribucija rodnih karakteristika

Pored stavova o različitim socijalnim ulogama u privatnoj i javnoj sferi delovanja, posebno su ispitivana lična uverenja muškaraca i žena o poželjnim i nepoželjnim rodnim karakteristikama. Za razliku od prethodnih rezultata, gde su ispitanici/e imali/e mogućnost da brojčano od 1 do 5 izraze svoju saglasnost sa nekom tvrdnjom na Likertovoj skali procene, ova grupa ajtema predstavlja parove pozitivnih ili negativnih atributa za koje su se ispitanici/e opredeljivali/e. Smisao prisilnog izbora između dve poželjne ili nepoželjne karakteristike bio je usmeren na otkrivanje latentnih preferencija, odnosno pokušaj izbegavanja neutralnih ili poželjnih odgovora. Kako postoje značajne razlike u percepciji tipične poželjne slike rodnih atributa u zavisnosti od pola ispitanika, prilikom prikaza rezultata prvo ćemo predstaviti one atribute koji se konzistentno opažaju, a zatim ćemo predstaviti atribute koje muškarci i žene različito pripisuju rodnim karakteristikama.

Prototipska slika poželjnih rodnih atributa za ženski pol na celokupnom uzorku pokazuje da ne postoji razlika između muškaraca i žena u pogledu preferencije na 22% karakteristika, na sledećim parovima: *uspešna – negovana* (76% ispitanika/ca smatra da žena treba da bude uspešna, a 24% da treba da bude negovana), *obrazovana – požrtvovana* (81% ispitanika/ca kaže da žena treba da bude obrazovana, a 19% kaže da treba da bude pre požrtvovana nego obrazovana). Ipak, postoje i značajne razlike u pogledu toga kako muškarci i žene opažaju poželjnost sledećih karakteristika (44% karakteristika), što ilustruje tabela 8.

Tabela 8. Polne razlike u preferenciji poželjnih karakteristika ženskog pola na na ukupnom uzorku

Par karakteristika	M žene	M muškarci	+2	df	N	p	Cramer's V
Privlačna–sposobna	1,80	1,49	49,38	1	470	.000	.32
Nežna–jaka	1,62	1,31	49,01	1	470	.000	.32
Racionalna–emotivna	1,28	1,40	6,92	1	458	.011	.12
Introvertna–ekstrovertna	1,82	1,66	14,89	1	434	.000	.19

* Varijable su kodirane tako da prva varijabla u paru ima vrednost 1, a druga 2

Žene značajno više preferiraju sposobnosti u odnosu na privlačnost, dok muškarci podjednako vrednuju oba atributa kod žena. Žene takođe preferiraju snagu ličnosti u odnosu na nežnost, dok muškarci obrnuto vrednuju ove atribute kod žena. Oba pola ističu značaj racionalnosti i ekstrovertnosti kod žena u odnosu na emotivnost i introvertnost, ali žene to više naglašavaju od muškaraca.

Osim razlike u polu, manifestuju se i razlike između studenata i nastavnika u pogledu preferencije na trećini parova karakteristika, pa ćemo ih prikazati odvojeno.

Dok kod nastavnog osoblja ne postoji polna razlika u preferenciji parova *samouverena – tolerantna* (32% ispitanika smatra da je za ženu bolje da bude samouverena, a 68% smatra da treba da bude tolerantna) i *društveno angažovana – porodično orijentisana* (22% ispitanika/ca smatra da žena treba da bude društveno angažovana, dok 78% misli da treba da bude porodično orijentisana), kod studenata /kinja se ispoljavaju razlike na ovim parovima (tabela 9).

Tabela 9. Polne razlike u preferenciji poželjnih karakteristika ženskog pola na uzorku studenata

Par karakteristika	M žene	M muškarci	÷2	df	N	p	Cramer's V
Samouverena– tolerantna	1,29	1,49	12,81	1	364	.000	.19
Društveno angažovana– porodično orijentisana	1,55	1,74	13,51	1	357	.000	.19

* Varijable su kodirane tako da prva varijabla u paru ima vrednost 1, a druga 2

I kod nastavnog osoblja i kod studenata postoje polne razlike preferencije karakteristika para *dobra domaćica – da dobro zarađuje*. Studenti muškog pola najviše odstupaju u ovom stavu od ostalih grupa (65% studentkinja i 77% nastavnica smatra da je važnije za ženu da dobro zarađuje, to mišljenje deli 51% nastavnika i tek 27% studenata).

Prototipska slika nepoželjnih rodni atributa za ženski pol zajednička je za celokupni uzorak muškaraca i žena na sledećim parovima karakteristika: *depresivna – impulsivna* (89% smatra da je nepoželjnije za ženu da je depresivna, a 11% da je impulsivna), *nametljiva – povučena* (45% smatra da je nepoželjnije za ženu da bude nametljiva, dok 55% smatra da je nepoželjnije da bude povučena) i *konformista – individualista* (59% smatra da je nepoželjnije da bude konformista, a 41% smatra da je nepoželjnije da bude individualista).

Tabela 10. Polne razlike u preferenciji nepoželjnih karakteristika ženskog pola

Par karakteristika	M	M	÷2	Df	N	p	Cramer's V
	žene	muškarci					
Stidljiva–agresivna	1,53	1,64	5,27	1	475	.024	.11
Nesigurna–dominantna	1,11	1,30	25,64	1	473	.000	.23
Avanturista–pasivna	1,93	1,78	22,14	1	474	.000	.22
Zavisna–sama	1,25	1,39	10,24	1	467	.002	.15

* Varijable su kodirane tako da prva varijabla u paru ima vrednost 1, a druga 2

Razlike među polovima se javljaju na 44% dimenzija (tabela 10). Muškarci značajno više ističu nepoželjnost agresivnosti i dominacije u odnosu na nesigurnost i stidljivost kod žena, ali takođe vide kao nepoželjne osobine žena pasivnost i zavisnost u odnosu na avanturistički duh i samostalnost (po cenu samoće). S tim se slažu i žene, ali još izraženije zastupaju ovakav stav.

Osim razlike po polu, na paru *tvrdoglava–popustljiva* postoji i razlika između studenata/kinja i profesora/ki. Dok studentkinje u 51% slučajeva smatraju da je nepoželjniji za ženu da bude *popustljiva*, studenti čak u 77% slučajeva smatraju da je nepoželjnije za ženu da bude *tvrdoglava*. Ova tendencija ka negativnom vrednovanju tvrdoglavosti se još više opaža na uzorku nastavnog osoblja, pri čemu same nastavnice smatraju u 73% slučajeva da je tvrdoglavost nepoželjnija od *popustljivosti*, dok čak 83% nastavnika smatra isto.

Prototipska slika poželjnih rodni atributa za muški pol ukazuje na to da je i kod studenata i kod profesora manji intenzitet nesaglasnosti o poželjnim karakteristikama muškog pola u odnosu na karakteristike ženskog pola. Dok kod osoba zaposlenih na fakultetu postoji potpuna saglasnost o poželjnim osobinama muškog pola, kod studenata postoji nesaglasnost između osoba muškog i ženskog pola na 44% dimenzija.

Tabela 11. Percepcija poželjnih muških atributa na ukupnom uzorku

Par osobina	M
Privlačan–sposoban	1,91
Nežan–jak	1,81
Uspešan–negovan	1,05
Društveno angažovan– porodično orijentisan	1,53
Obrazovan–požrtvovan	1,22

Iz tabele 11 se uočava da se ispitanici/ce slažu da tipična poželjna slika muškarca opisuje nekoga ko je sposoban, jak, uspešan i obrazovan, pre nego da je privlačan, nežan, negovan i požrtvovan. Ispitanici/ce podjednaku vrednost pripisuju društvenoj i porodičnoj posvećenosti.

Tabela 12. Polne razlike u percepciji poželjnih osobina muškaraca na uzorku studenata

Par osobina	AS žene	AS muškarci	χ^2	df	N	p	Cramer's V
Samouveren–tolerantan	1,44	1,32	4,81	1	360	.034	.12
Racionalan–emotivan	1,27	1,17	5,34	1	361	.021	.12
Dobar domaćin–da dobro zarađuje	1,77	1,59	11,57	1	350	.001	.18
Introvertan–ekstrovertan	1,81	1,59	20,53	1	342	.000	.25

Samo na studentskoj populaciji javljaju se polne razlike o poželjnosti određenih karakteristika za muškarce na parovima atributa prikazanim u tabeli 12. Iako je za oba pola važno da muškarac bude više samouveren, racionalan, druželjubiv i da dobro zarađuje, ove osobine kod muškaraca značajno više vrednuju ispitanice ženskog pola. Na uzorku nastavnika/ca dobija se ista slika poželjnih muških karakteristika, nema razlika u intenzitetu ovih preferencija između pripadnika muškog i ženskog pola. Uočava se da toleranciju ($M=1,55$) i druželjubivost ($M=1,87$) više vrednuju nastavnici/e u odnosu na studente/kinje, kao i da se sa godinama preferencija emotivnosti smanjuje, a racionalnosti povećava ($M=1,12$).

Prototipska slika nepoželjnih rodnih atributa za muški pol ukazuje da postoje polne razlike kada se posmatra celokupni uzorak ispitanika/ca, koje su prikazane na tabeli 13.

Tabela 13. Polne razlike u percepciji nepoželjnih osobina muškaraca na celom uzorku

Par osobina	AS žene	AS muškarci	χ^2	df	N	p	Cramer's V
Stidljiv–agresivan	1,44	1,31	8,18	1	467	.005	.13
Avanturističkog duha – pasivan	1,91	1,84	4,18	1	464	.040	.10
Zavisan–sam	1,21	1,37	14,61	1	463	.000	.18
Konformista–individualista	1,31	1,41	4,18	1	457	.046	.10

Ispitanici oba pola i svih uzrasta u proseku procenjuju da su konformizam, zavisnost i pasivnost nepoželjne karakteristike muškog pola u odnosu na avanturizam, individualnost, kao i usamljenost. Između para atributa *stidljiv-agresivan* prevladava mišljenje da je stidljivost nepoželjnija. Polne razlike su izražene samo u pogledu intenziteta, dok se u pogledu percepcije nesigurnosti i povučeniosti kao nepoželjnih muških osobina u odnosu na dominaciju i nametljivost ne ispoljavaju razlike među ispitanicima različitog pola (tabela 14).

Tabela 14. Percepcija nepoželjnih osobina muškaraca na celom uzorku

Par osobina	AS
Nesiguran–dominantan	1,11
Nametljiv–povučen	1,66

Diskusija rezultata

U ovom radu i diskusiji rezultata koja sledi zadržaćemo se uglavnom na nivou globalnih rezultata, opštih polnih razlika, ali skrećemo pažnju na to da prikupljeni istraživački materijal otvara mogućnosti za dalje interpretacije.

Na osnovu prikazanih rezultata, neki zaključci u pogledu razlika i ravnopravnosti polova proizlaze već iz osnovnih socio-demografskih podataka. Struktura uzorka potvrđuje poznatu činjenicu da je polna struktura studenata na različitim fakultetima neravnomerna. U društveno-humanističkim oblastima (i to onim sa izrazito „pomagačkim“ karakterom delatnosti, kao što su psihologija i socijalni rad) prevladava ženski pol, dok u tehničkim naukama (mašinstvo) prevladava muški pol. Ova distribucija je već u skladu sa stereotipnim rodnim ulogama „brižnih žena“ i „tehnički spretnih, „majstora“ muškaraca“. Iako arhitektura spada u tehničku grupu fakulteta, značajne „umetničke“ sposobnosti i preferencije, karakteristične za ovu studijsku grupu, ublažavaju polni disbalans. Međutim, kada se posmatra polna distribucija nastavnog osoblja, na većini grupa (osim arhitekture gde je izvesna prevaga ženskog pola) primećuje se blaga dominacija muškog pola, bez obzira na početne razlike u proporciji muškog i ženskog pola na nivou studija, čak i na onim studijskim grupama gde brojčano dominiraju studentkinje. Dakle, poređenje proporcije zastupljenosti polova na različitim nivoima statusa na univerzitetu ukazuje da odnos muškaraca i žena ne prati početnu polnu distribuciju (osim na mašinstvu gde se dominacija muškog pola sa statusom još više pojačava). Drugim rečima, ako sticanje nastavnih zvanja na univerzitetu posmatramo kao statusno najuspešnija mesta unutar profesije, njih pretežno zauzimaju muškarci.

Važno je istaći da ova razlika ipak nije velika (56–60% u korist muškog pola). Međutim, ako se ima u vidu da su ovi podaci dobijeni na prigodnom i delimično pristrasnom uzorku nastavnog osoblja (učesće u ispitivanju je bilo dobrovoljno, a žene su bile spremnije da uzmu učesće), to delimično ograničava generalizaciju rezultata, ali ujedno i upućuje na zaključak da bi disbalans polne zastupljenosti bio još veći na reprezentativnom uzorku.

Rezultati istraživanja profesionalne motivacije ukazali su na to da postoje određene razlike između muškaraca i žena u pogledu motiva za studiranje, ali da je sama struktura motiva veoma slična i da varira u intenzitetu pojedinih motiva. Tako je devojkama više stalo do određene profesije zbog mogućnosti da pomažu drugima i zanimljivosti posla, što preferiraju i mladići, ali u manjoj meri. Međutim, mladići se više opredeljuju za određene studije u cilju dobre zarade i mogućnosti zapošljavanja. Kako se razlika u motivaciji održava i na uzorku nastavnika, dakle, tipična je za različite generacije, može se zaključiti da ovaj nalaz odgovara tradicionalnim socijalnim ulogama polova o tome ko pretežno brine o drugima, a manje brine o finansijskoj nezavisnosti, a od koga se očekuje veća finansijska moć i uloga obezbeđenja porodice. Konačno, to je u skladu sa većinskim opredeljenjem studentkinja za društvene nauke, a studenata za tehničke. Ipak, nastavnici u celini manje ističu značaj mogućnosti dobre zarade i zapošljavanja kao motiva koji ih je opredelio za profesiju, što je verovatno posledica generacijskih razlika odnosno socijalno-ekonomskog konteksta u kome su studirali nastavnici u odnosu na sadašnju studentsku generaciju.

Rezultati koji govore o razlikama u proceni (atribuciji) profesionalnih sposobnosti i uspeha u poslu pokazuju da su ispitanici „rodno pristrasni“, tj. da svako teži da pripadnicima svog pola pripíše donekle veće sposobnosti za izabranu profesiju. Ipak, stavovi muškaraca više odstupaju od odgovora koji bi izražavao jednake sposobnosti, dok su žene bliže stavu da imaju približno iste sposobnosti za izabranu profesiju. Kada je u pitanju uspeh u karijeri, oba pola smatraju da muškarci ostvaruju više uspeha u profesionalnoj karijeri. Razlike su značajne samo u pogledu stepena izraženosti ovog uverenja, odnosno žene smatraju da je razlika u uspešnosti različitih polova manja. Kod ispitanika muškog pola opažanje sposobnosti i uspeha muškaraca je u saglasnosti, jer iz pretpostavke o većim sposobnostima dosledno sledi i uverenje o većem uspehu u karijeri. Drugim rečima, atribucija sposobnosti i uspeha kod muškaraca je konzistentnija, dok kod žena postoji nekonzistentnost opažanja odnosa profesionalnih sposobnosti i uspeha ženskog pola. Bilo bi zanimljivo ispitati daljom kvalitativnom analizom kako se žene odnose prema opažanju da muškarci postižu veći uspeh? Dalja analiza rezultata bi sigurno pokazala interesantne razlike zavisno od vrste profesije, ali, kao što je već rečeno, ovde je reč samo o globalnih polnim razlikama.

Nasuprot tome, stavovi prema mogućnostima žena za napredovanje ukazuju da se u studentskoj populaciji društveno okruženje percipira kao podsticajnije za podjednako napredovanje muškaraca i žena u karijeri. Ovaj nalaz je ohrabrujući za percepciju mlade generacije u pogledu rodne ravnopravnosti na visokoškolskom nivou obrazovanja, mada je moguće da je ovakav stav posledica dosadašnjeg životnog iskustva koje je vezano prvenstveno za školovanje, gde se ne ispoljavaju razlike u postignuću ili su one u korist učenica koje su često uspešnije tokom školovanja. Može se zaključiti da studenti/kinje percipiraju veće polne razlike u korist sposobnosti muškaraca, dok profesori/ke opažaju manje jednakosti u pogledu šansi za ostvarenje uspeha u karijeri.

Procesi napuštanja patrijarhalnih stavova prema rodnim ulogama posebno dolaze do izražaja u oblasti porodičnih uloga. Oba pola izražavaju pretežno neslaganje sa većinom stavova koji favorizuju ili devalviraju jedan pol u odnosu na drugi. Emancipacija, promocija stavova ravnopravnosti i približavanje uloga oba pola ogledaju se u prihvatanju jednakog doprinosa porodičnim finansijama, uključenosti u kućne poslove, nezi drugih članova porodice. Ipak, muškarci manje intenzivno izražavaju ovakva uverenja.

Tradicionalne rodne uloge u partnerskim odnosima delimično pokazuju veću otpornost na promene nego stavovi prema porodičnim ulogama. Zastupljeni su stavovi koji podržavaju emancipaciju žena u smislu poštovanja ličnih potreba i njihovog direktnijeg ispoljavanja u ponašanju. Tradicionalizam se više izražava u pogledu muške uloge (kao zaštitnika ženi) i rodnih stereotipa vezanih za fizički izgled (muškarci treba da su viši od svojih partnerki, žene treba da vode više računa o izgledu, i sl.). Profesori oba pola zastupaju u celini emancipovanije stavove (što nužno ne govori o njihovom promovisanju u ponašanju), dok su studenti najmanje udaljeni od tradicionalnih patrijarhalnih vrednosti. Postavlja se pitanje da li postoji trend konzervativizma u mlađoj generaciji ili se radi samo o emancipovanosti „elitnog“ dela populacije univerzitetskih nastavnika?

Stavovi prema učešću muškaraca i žena u različitim delatnostima izražavaju gotovo potpunu ravnopravnost kada je u pitanju poverenje u jednake sposobnosti oba pola za obavljanje naučne delatnosti, učešće u politici, lekarsku praksu ili u podučavanje i vaspitanje dece. Polne razlike se ispoljavaju samo u stepenu izraženosti ovakvih uverenja, gde ispitanici ispoljavaju blagi trend ka favorizovanju sopstvenog pola.

U stavovima prema feminizmu ispitanici iskazuju umereno neslaganje sa tvrdnjama koje predstavljaju feminizam i feministkinje u skladu sa negativnim stereotipima. Odstupanja su samo u pogledu opažanja nešto izraženije agresivnosti feministkinja u očima muških ispitanika, kao i generalno pozitiv-

niji odnos prema feminističkom pokretu nastavnika/ca u odnosu na studente/kinje, što nas ponovo vraća na pitanje porasta konzervativizma kod mladih.

Uverenja muškaraca i žena o poželjnim i nepoželjnim rodnim karakteristikama ukazuju da se slika poželjnih atributa ženskog pola približava slici preferiranih muških atributa u smislu racionalnosti, druželjubivosti, uspešnosti i obrazovanosti. Ipak, ovi „stečeni“ atributi ne umanjuju važnost „tradicionalnih“, da žena treba da bude tolerantna, pre nego samouverena, usmerena na porodicu više nego na karijeru, na domaće poslove više nego na zaradu. U tom pogledu su tradicionalniji stavovi i studenata i studentkinja nego nastavnika/ca, iako bi se kao generacijski trend moglo očekivati suprotno. Moguće je da na ovakve stavove više utiče supkulturalna pripadnost (koja je relativno heterogena za studentsku populaciju studenata/kinja) nego generacijske razlike. Tradicionalna slika žene je izraženija kod muškaraca, koji, za razliku od žena, preferiraju privlačnost i nežnost, pre nego sposobnosti i snagu ličnosti kod žena. Takođe, atributi koji su asocirani za pasivnu žensku poziciju (depresivnost, povučenost, konformizam, pasivnost, zavisnost, nesigurnost) odbacuju se kao nepoželjni kod ispitanika oba pola, s tim što žene još izraženije odbacuju ove attribute.

U odnosu na prototipsku sliku muškaraca, manji je intenzitet nesaglasnosti o njihovim poželjnim i nepoželjnim karakteristikama. Za ispitanike oba pola važno je da muškarac bude više samouveren, racionalan, druželjubiv i da dobro zarađuje (što više vrednuju ispitanice ženskog pola), kao i da su povučeni i posebno nesigurnost nepoželjnije u odnosu na dominaciju i nametljivost muškarca. Dok se muški rodni („mačo“) stereotip održava kao poželjan, delimično ublažen većom participacijom u porodičnim ulogama i manjim favorizovanjem dominacije, žene osvajaju neke „aktivnije“ attribute kao poželjne, ali više u očima predstavnica sopstvenog pola. U očima muških ispitanika ovi atributi su umereno poželjni samo ukoliko ne ugrožavaju tradicionalne rodne attribute žene kao tolerantne, neagresivne, nedominantne i sl. Veća saglasnost polova oko prototipske slike muškarca i manje razlike u procentima ispitanika, kada se opredeljuju za jedan od atributa ponuđenih u paru kada se opisuju žene, govori o većoj konfuziji oko ženskog identiteta, što se može objasniti time da su zapravo žene te koje nastoje da menjaju svoju poziciju i uloge, a ne muškarci.

ZAKLJUČAK

S obzirom na to da rezultati ukazuju na trend ka konzervativnijim stavovima studenata/kinja nego nastavnika/ca, a posebno kada je u pitanju muški deo populacije, u prilog ovakvom zaključku govore i nalazi drugih istraživanja

srednjoškolske omladine u Beogradu. Nedavno su objavljeni u štampi (Blic, oktobar, 2010) rezultati projekta omladinske organizacije Klub „OPA“, finansiranog od strane Ministarstva za omladinu i sport, koji ukazuju da mladi nisu prevazišli tradicionalne stereotipe o poželjnom ponašanju žena i muškaraca. Rezultati ukazuju na preovlađujuće stavove da „žene treba da budu patrijarhalne, smerne i povučene...; da trećina momaka smatra da ocu ne priliči da menja pelene ili obavlja kućne poslove, sa čim se slaže i petina devojaka“. Njihovi stavovi prema emancipaciji žena ukazuju na to da mladi „nemaju ništa protiv da žene rade i budu uspešne, ali 38% momaka smatra da je muškarac taj koji treba da odluči kako će novac biti potrošen; njih 20% smatra i da je „nevasпитano dete propust majke, a razvod braka sramota za ženu“, a čak su i same devojke relativno „neutralne ili prihvataju stereotip da je žena sama kriva ako postane žrtva nasilja“. Iako među mladima ipak postoji svest o jednakim pravima i odgovornosti prema poslu i deci, „nije prevaziđen stereotip da su muškarci sposobniji i racionalniji“. Iako su stereotipi izraženiji kod učenika, nego kod učenica, oni beleže isti trend. Osim zaključka o regresivnom trendu mlađih generacija u pogledu rodne ravnopravnosti, treba imati u vidu da je srednjoškolska omladina manje „pozitivno selekcionisana“ u odnosu na studentsku populaciju, ali i dalje predstavlja stavove urbane sredine. Stavovi akademske zajednice, koja je bila fokus ovog ispitivanja, u pogledu rodne ravnopravnosti nisu sasvim obeshrabrujući; međutim, postavlja se pitanje o stanju u opštoj populaciji.

Na kraju, potrebno je istaći i neka ograničenja istraživanja. Pre svega, generalizaciju rezultata na populaciju studenata i nastavnika beogradskog Univerziteta ograničava prigodan, a ne reprezentativan uzorak studenata/kinja, mada njegova struktura prema polu i naučnim grupacijama BU, kao i veličina uzorka, bar delimično reprezentuju populaciju studenata. Za uzorak profesora/ki može se reći da je više pristrasan, s obzirom na dobrovoljnost učešća u ovakvom tipu ispitivanja, što može da utiče na selekciju uzorka po principu „naklonosti“ ka predmetu istraživanja. Ipak, relativna reprezentativnost je obezbeđena u pogledu polne i uzrasne strukture nastavnika, kao i ravnomerne zastupljenosti svih zvanja sa sve četiri osnovne grupacije naučnih oblasti BU. Treće ograničenje predstavlja i način prikupljanja podataka. Naime, upitnik je konstruisan tako da reprezentuje što obuhvatniju sliku stavova prema rodnim ulogama i ravnopravnosti u odnosu na oblasti u kojima se oni tipično ispoljavaju (profesija, porodica, partnerstvo, javna sfera, rodni atributi). Kako je ispitivanje imalo više ekstenzivni i deskriptivni cilj (da obuhvati i opiše različite manifestacije fenomena), stavovi su mereni na osnovu pojedinačnih ajtema, a ne konzistentnog skupa stavki koje reprezentuju određeni stav. Smatramo da je značaj ovakvog ispitivanja da zapravo pokrene niz drugih, produbljenih,

dakle, intenzivnih i eksplorativnih istraživanja pojedinih aspekata ovog fenomena. Nadamo se da su dobijeni rezultati u tom smislu dovoljno provokativni da podstaknu dalju empirijsku razradu i proveru.

LITERATURA

- Bačević, J. et al., 2010, *Analiza rodne dimenzije u visokoškolskom obrazovnom materijalu*. Beograd: Centar za studije roda i politike, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu i UNDP, Beograd.
- Blagojević, M., 1991a, *Žene van kruga: Profesija i porodica*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja.
- Blagojević, M., 1991b, Nauka i rod: inhibicija institucionalnog okruženja. *Sociologija* 34(1), 23–37.
- Bogdanović, M., 2006, Women in Education and Science. *Sociologija* 48(4), 237–340.
- Cacace, M. (ed), 2009, *Guidelines for Gender Equality Programme in Science PRA-GES*, Roma: ASDO.
- CEDAW, 1979, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena UN, Njujork. (*The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women – CEDAW*).
- Dorić, G. et al., 2010, *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost. Analiza nastavnog materijala za Građansko vaspitanje*, Mena Group i UNDP.
- Džamonja Ignjatović, T., Žegarac, N., Popović, D., Duhaček, D., 2009, Istraživanje stavova prema rodnoj ravnopravnosti u sistemu visokoškolskog obrazovanja, *Godišnjak FPN*, III/3, 695–709.
- ENWISE 2003, ENWISE Report (2003) EC, EUR20955EN, Luxembourg. <http://ec.europa.eu/research/science-society/women/enwise>
- Grunberg, L. (ed), 2001, *Good Practice in Promoting Gender Equality in Higher Education in Central and Eastern Europe UNESCO CEPES Studies on Higher Education*, Bucharest.
- Huddy, L., Terkildsen, N., 1993, Gender stereotypes and the Perception of Male and Female Candidates, *American Journal of Political Science*, Vol.37, No 1, p. 119–147.
- Ivošević, V., 2010, Gender Issues In Employment And Working Conditions Of Academic Staff. Busseles: Educational International. www.efareport.unesco.org.
- Millenium Goals, 2005, Izveštaj o realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja u Srbiji, (2005): Vlada R. Srbije, Beograd.
- Popović, D., 2004, Nauka, rod i moć: slučaj Srbija. *Genero* 4/5, 123–134.
- Popović, D., Duhaček, D., 2009, Od Ciriškog kruga do studija roda: rodna ravnopravnost i visoko obrazovanje u Srbiji. *Godišnjak FPN* III/3, 681–693.
- Stjepanović-Zaharijevski, D. et al., 2010, *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost. Analiza nastavnog materijala za osnovnu i srednju školu*, Mena Group i UNDP.

Thom, M., 2001, *Balancing the Equation: Where Are Women and Girls in Science, Engineering and Technology*. National Council for Research of Women, World Trade Bank, New York.

Trgovčević, Lj., 2002, *Planirana Elita*. Beograd: Istorijski Institut/ Službeni glasnik SANU 2008: SANU, Beograd. www.sanu.ac.yu

She Figures 2006, EC, Luxembourg.

Statistički zavod Republike Srbije, „Žene i muškarci u Srbiji“, Beograd, 2006, 2008. www.statserb.sr.gov.rs

Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2009. www.bg.ac.rs

Tamara Džamonja Ignjatović
Dragana Popović
Gordana Daša Duhaček

GENDER SENSITIVITY IN ACADEMIC SPACE: RESEARCH OF ATTITUDES TOWARD GENDER EQUALITY AT THE UNIVERSITY OF BELGRADE

Summary

This text presents the results of the research about the attitudes on gender equality within the higher education system in Serbia. The research is a part of the ongoing project on „The policies of gender equality: education as a key parameter of gender equality in Serbia“. The results are based on the data gathered through particular questionnaires aimed to study the attitudes of students and teaching staff on the professional roles, family and partnership, feminism, as well as gender stereotypes. The results point to the fact that there are stereotypes within the academia, stereotypes concerning gender roles supported both by male and female academic population; however, the fact that the stereotypes and traditional gender roles are supported more by the younger than in older generation merits special attention.

Key words: Attitudes, higher education, gender equality, sexual/gender differences